

Bir Etimolojik Sözlük Üzerine Notlar*

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY

Bir dilin kelime (söz) hazinesini içine alan eserlere "sözlük" (eski: *lûgat*, *kâmus*, *okyanus*, *ferheng*, *dîvân*) adı verilir. Bir dildeki kelimelerin *kökenini* (şeceresini) veren kelimeleri içine alan sözlüklere de "etimolojik sözlük" denir.

Türkçenin iki dilli sözlüklerinin sayısı oldukça fazladır. Fakat, ne yazık ki, etimolojik sözlüklerinin sayısı iki elin parmakları kadar yoktur. Bu tür sözlüklerin tarihî geçmişine bakacak olursak, durum şöyledir:

1. Ármin Vámbéry, *A török-tatár nyelvek etymologiai szótára*, Budapest 1877: Nyk 13: 249-483./Almancası: *Etymologisches Wörterbuch der turco-tatarischen sprachen*, Leibzig 1878. XXIV+228 s.

2. Bedros Keresteciyan, *Materiaux pour une Dictionnaire Etymologique de la langue Turque*, London 1912; 2. bs.; Amsterdam 1971.

3. Martti Räsänen, *Versuch eines etymologischen Wörterbuch der Türkischen Sprachen*, Helsinki 1969.

4. Sir Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford 1972, XVIII+989 s.

5. É. V. Sevortyan, *Étimologiëskiy slovar' tjurskix yazıkov*, Moskova 1971; 1974

6. Gerard Doerfer, *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, 4 vol., Wiesbaden 1963-1975.

7. Tuncer Gülensoy, *Doğu Anadolu Osmanlıcası -Etimolojik Sözlük Denemesi-*, TKAÉ yay., Ankara 1986, 535 s.

8. ——— *Kürtçenin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara 1994, LXXXVI + 154 s.

9. İsmet Zeki Eyüboğlu, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, İstanbul 1988.

10. Hasan Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara 1999, XXIX + 512 s.

11. Andreas Tietze, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lûgati*, İstanbul-Wien 2002, C. I (A-E), 763 s. (ansiklopedi boyu).

* Sevan Nişanyan, *Sözlerin Soyağacı, Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*.

12. Sevan Nişanyan, *Sözlerin Soyağacı, Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*, İstanbul (Ekim) 2002, 543 s. (küçük boy).

13. Baybars Gülensoy-Tuncer Gülensoy, *Türkiye Giyim-Kuşam ve Süslenme Sözlüğü-Etimolojik ve Açıklamalı-*, 300 s. + resimler (baskıda).

Burada tanıtım ve eleştirisini yapacağımız etimolojik sözlük, "*millet-i sâdıka*"dan Sevan Nişanyan tarafından, on yıllık bir çalışmanın sonucunda ortaya konulmuştur.

S. Nişanyan'ın *Milliyet* gazetesinde çıkan röportajını okuduktan sonra sözlüğü almış, açıkçası, onun "*çok bilmiş*" çesine ifadelerini kızgınlıkla okumaya başlamıştım. Şimdi, "*Sözlük hiç okunur mu?*" diyeceksiniz. Evet, bu sözlüğü de Hasan Eren'in sözlüğü gibi "kelime kelime okudum." Kitabın üzerine ve fişlere notlar düşerek, bana göre, "yanlış ve eksiklerini" düzeltmeye başladım. Zaten, Nişanyan da "*Eksiklerim çoktur. Yanlışlarımın da az olmadığını tahmin ederim.*" (s.7) diyerek, "iş başından kurtarmaya çalışıyor."

Eserin 7. sayfasında 20 satırlık "başlıksız" bir bölüm var. "*Ön Söz*" mü, "*Söz Başı*" mı, "*Giriş*" mı, belli değil. Ayrıca, ne başında ne de sonunda bir "*İçindekiler*" sayfası yok. Bilimsel bir eserde böylesine klâsik eksikliğin sebebi nedir, anlayamadım. Acaba bir "moda" mı?

Nişanyan bu sayfada şöyle diyor:

"Bedros Keresteciyan'ın 1912'de yayımlanan Materias pour une dictionnaire etymologique de la Langue Turque'ünden bu yana geçen yüz yıla yakın süre boyunca, yaşayan Türk lehçesinin ciddî ve yeterli bir etimolojik sözlüğüne yapılamamış olması, başlıca iki sebebe dayandırılabilir. Bu sebeplerin birincisi Türk Dil Kurumu ve ardıllarının malum ideolojik yaklaşımları ise, ikincisi Türk Dili çalışmalarının bugüne dek genellikle Türkoloji disiplininin dar sınırlar içinde ele alınmış olmasıdır. Oysa çağdaş Türkçenin kelime hazinesi içinde dar anlamda Türki unsurun payı % 15 veya 20'yi aşmaz..."

Nişanyan'ın bu görüşü içinde yer alan "*Bu sebeplerin birincisi Türk Dil Kurumu ve ardıllarının malum ideolojik yaklaşımı*" cümlesi oldukça kapalı (muğlak) ve "*peşin hükümlü*"lükten öteye gitmiyor. Bu satırların yazarı da TDK'de 18 yıl Bilim Kurulu üyeliği, çeşitli kolların başkan ve üyeliği, son dönem (3 ay) Yönetim Kurulu üyeliği yapmış, ulu önder Atatürk'ün işaret ettiği, vatanını, milletini bayrağını seven, bir Türk milliyetçisi ve aydındır. Ne benim ne de öteki üye arkadaşlarımın "*malum ideolojik yaklaşımı*" Nişanyan'ın kafasındaki gibidir. 33 yıldır üniversitede hizmet veren, binlerce öğrenci, (şimdi pek çoğu Prof., Doç., Yard. Doç., Dr. unvanlarında olan) yüzden fazla bilim adamı

Bir Etimolojik Sözlük Üzerine Notlar

yetiştiren, basılmış 35 kitabı, 2000'e yakın makale-bildirisi bulunan bir kişi olarak bu ifadeyi, böylesine ciddi, bilimsel ve gerçekten güzel bir kitapta yer aldığı için kınıyorum.

İkinci muğlak cümle de “*Türk dili çalışmalarının bugüne dek genellikle Türkoloji disiplininin dar sınırlar içinde ele alınmış olmasıdır.*” ifadesidir. Bu cümleye de katılmak mümkün değildir. Çünkü, Türkoloji artık Türkiye’de de gelişmiş bir bilim dalıdır. Pek çoğu genç olan yeni nesil Türkologlardan % 60’ı Türk dünyasında herhangi bir ülkede bulunmuş, karşılaştırmalı gramer ve leksikoloji çalışması yapabilen, eser veren, uluslararası kongrelerde bildiri sunabilecek düzeyde en az bir batı dili bilen bilim adamlarıdır. Artık Türkolojinin kiblesi Türkiye’dir.

Eserin 20-21. sayfalarında yer alan “*Bibliyografi*” de verilen eser ve makale adları bir etimolojik sözlük için yetersiz. Türk Türkologlarından H. Eren, Z. Korkmaz, O. N. Tuna, A. Temir, T. Gülensoy, H. Zülfiyar ve daha onlarca başkalarının yazdıkları eserler, makaleler ve sundukları bildiriler hiç görülmemiş. Üniversite yayınları; *TDAY-Belleten*, *TTK-Belleten*, *Türkoloji Dergisi*, *Türkiyat Mecmuası*, *Türk Kültürü Araştırmaları*, *Türk Dili*, *Türk Kültürü*, *Türk Dünyası Araştırmaları*, *Bir*, *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, *İstanbul Üniversitesi-Edebiyat Fakültesi TDED* gibi bilimsel pek çok dergide yayımlanan etimoloji denemeleri ve metin yayınları dikkate alınmamış.

Bunlardan başka, Türkiye’de yayımlanan H. Eren, A. Tietze gibi Türkologların etimolojik sözlükleri unutulmuş. Onomatopeler için, H. Zülfiyar’ın *Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler* (Ankara 1995, 699 s.) adlı bilimsel eseri görülmemiş. Türkçe bir etimolojik sözlük için daha pek çok eser ve makale görülüp kaynak verilmeliydi.

16. sayfada “Arap harfleri tablosu”nda verilen bazı harfler şöyle olmalıydı:

ث	se	θ	yerine ş
[چ]	çim	ç	] tabloda yok
خ	hı	x	yerine ħ
ذ	zal-zel	ð	yerine đ (altı noktalı)
[ج]	je	j	] tabloda yok
ق	kaf	q	yerine k
[پ]	pe	p	] tabloda yok
[ل]	lam-elif / lâ	] tabloda yok	
[ك]	kâf-ı Türkî	ñ/ng	] tabloda yok
[ء]	hemze	] tabloda yok	

Farsça kelimelerde Arap alfabesi + ç, j, p harfleri de bu tabloda yer al-

malıydı.

Ayrıca Eski Türkçe (=ET.) bazı kelimelerde, iç seste gösterilen [-dh-] çift ünsüzü yanlışdır. Çünkü, *kök+ek* ilişkisi dışında Türkçede çift ünsüz kullanılmaz. Bu yüzden:

adhurt	değil	adurt	(d'lerin altına "." ya da "-" konulmalıydı)
adhak	değil	adağ	
adhıg	değil	adıg	
adhğır	değil	adğır	vb. örneklerinde olduğu gibi [-d-] ile gösterilmelidir.

Şimdi gelelim *Sözlük*'te yer alan kelimelerdeki eksiklik ve (bana göre) yanlışlara:

- s. 24: acar~? ile gösterilmiş: <Ar. 'ac'ar olmalı.
- s. 25: acıklı = ? ET. *açıgılı değil <*açıgılığ olmalı.
- s. 29: ahır~ Far. *âxır* değil < OT. (DLT) ağır olmalı.
- s. 31: aksır[mak = ET. *asurmak* değil < (onom.) *âs+kıır- olmalı.
- s. 33: alacık değil, alaçık olmalı.
- s. 40: andavallı ~? için bk. H. Eren, s.12.
- s. 40: angut değil angıt olmalı. [Erm. ankut kelimesi ile ilişkisi yoktur.]
- s. 45: arasta <Far. *râsta* olmalı.
- s. 47: arpa'dan sonra arpacık', arpağan maddeleri alınmalı.
- s. 48: as' maddesi var, as² maddesi yok.
- s. 49: asker <Ar. 'asker <Far. laşkar olmalı.
- s. 50: atak¹ <T. atak (<at-ak) olmalı. Diğerleri inandırıcı değildir. (bk. Tietze, atak <T.)
- s. 54: aznavur~Çerk. aznavur mı? <Erm. aznavor "cesur savaşçı" mı? (bk. Tietze, s. 250)
- s. 55: badi badi [yürümek maddesi eklenmeli <?Erm. bad "ördek"; <Ar. batt "ördek" mi? Yoksa onomatope mi? bk. Zülfikar, *age*.
- s. 56: bahadır maddesi şöyle açıklanmalı: Moğ. bağatur > Far. bâhâdur (-ğ->-ğ- değişmesi)>T. bahadır.
- s. 60: bar²: Erzurum dansı ~ Erm. *bar* "grup topluluk, insan çemberi" anlamı ile Ermeniceye bağlamak Dankoff'un görüşüdür.
- T.deki bar "düğüm, akit, sulh" anlamı bu dansın temasına yakındır. Çünkü dansın sonunda yapılan kucaklaşma "sulh, barış"la ilgilidir.
- s. 60: bark = ET. *bark* varlık, mülk. T., bar (var) ile ilgili değildir.
- Kelimenin kökü, *ba-r- "*bir kimseyi, bir şeyi bir yere bağlamak"> "korumak, siper altına girmek" üzerinden ba- "bağlamak" fiiline bağlanabil-

mektedir. İşte bar- fiilinden -k ile asıl manası “*korunmuş, siper altına alınmış” olabilen bir bark kelimesi teşkil edilmiştir (bk. Ş. Tekin, *İstikakçının Köşesi*, İstanbul 2001, s. 101).

s. 61: başak → başak' olmalı.

başak² “Ekin tanelerini taşıyan kılçıklı taneleri” maddesi eklenmelidir.
<T. baş+ak.

s. 61: başbuğ'daki buğ kelimesini <Bul. bog'a bağlamak düşündürücüdür.

buğ kelimesi buğday'ın ilk sözünde de vardır. Bunu da bog “Tanrı”+day “vergi” = Tanrı vergisi, diye mi açıklayacağız.

başbuğ <T. baş+boy “boy, ulus, kavim” = Ulusun başı, anlamına gelmez mi?

s. 62: bay YT. (1934) hitap deyimi, yeni uydurulmuş bir kelime değildir. ET. deki bay = zengin, güçlü, kelimesi ile yakından ilgilidir.

albay <alay+bey+i

subay <sü “asker”+bey+i'dir.

bayan kelimesi <Moğ. olup “zengin, güçlü” anlamındadır: Bayangol, Baykal < bay+köl örneklerinde bu kelime vardır.

s. 63: bazlama kelimesini Yun. *máza* “ekmek hamuru”na bağlamak mümkün değildir.

T. baz “1. cızırtılı pişmeyi, yanmayı anlatır, 2. kızgın nesneler üzerine su döküldüğünde çıkan ses” (H. Zülfiyar, *Türkçede Ses Yansıma Kelimeler*, Ankara, 1995, s.177: *bazdamaç, bazdırma, bazı, bazıma, bazıma, bazla-, bazıma, bazlama, bazlamaç, bazlanbaç*, kelimeleri “baz” kökünden yapılmadır.) Bu madde yeniden yorumlanmalıdır.

s. 68: bıçak'ın ET.si *bıçak* değil *bıçğın*'dur (bk. DLT.I, 13; II, 69).

s. 68: bıldır = ET. *bıldır* “geçen yıl” < T. *bir yıldır*, olmalıdır.

s. 72: boğaç/poğaç < Bul. pógaça < ? İt. focascia, olmalıdır.

Ancak, Türkçedeki boğ- fiilini de göz ardı etmemek gerekir. Çünkü, “boğaç” yapılırken de aynı işlem uygulanır.

s. 74: boza adını Far. *būze* “darı”ya bağlamak niye?

T. de boz- fiiline -a eki getirmekle daha mantıklı olunamaz mı? Boza yalnız darıdan değil, bulgur, kuru (bayat) ekmek ile de yapılır. Suda kaynatılan bulgur ve bayat ekmek “bozulup” ekşiyince *boza* oluşur.

s. 74: böğür[mek (davar) bağlamak < onom. *bō:+kūr- krş. bağır- < *bā+kūr-.

s. 75: bört[ü böcek ~? değil, <Moğ. bōrte “boz” (>bōrtü) + T. böcek <ET. böğ “bir çeşit örümcek” +cek, olmalı.

s. 76: bulgur~Yun. pligúri "dövülmüş buğday" olarak Yunancaya bağlamak inandırıcı değil.

Kelime:

T. burku- "büzülmek"+-l >burkul//bulgur, olmalıdır. T.>Far. burgol. Yunancaya da Türkçeden geçmiştir.

s. 78: buzağı = *buzagú* (ix)~İr. *būzak [küç.] "yavru teke" < Ave. būza- "teke, koç" doğru değildir.

Kelime:

<ET. buzağı'dur. Öteki Türk dilleri (şiveleri)nde: *buza*, *buzav*, *buzau*, *bızau*, *bızav*, *bızaa*, *bızâu*, *bıðau*, *puzau*/*puzaa*, *pozu* / *pızaa* / *pızoo* / *puzuu* / *pıza* / *pızo*, *bozu*, *muzoo*, *bozu* biçimleri de vardır. Moğolcası *biragu* biçiminde olup T.'de görülen r~z değişimi için güzel bir örnektir.

s. 82: cepken = *cebegen* bir tür üst giysi <Moğ. cebe "zırh" görüşü Nişanyan'ın.

H. Eren'e göre: <çek+men (TDES, 69). Tietze de Eren'in görüşünü destekler (TETTL, 430).

s. 83: ceviz~Ar. cewz ~ Far. gevz~HAvr. *kneu-s açıklaması şüphelidir.

Kelime:

T. koz (كوز) >Far. gevz (كوز) ~ Ar. cewz (جوز) açıklaması Ş. Tekin tarafından da kabul edilmektedir.

s. 89: çadır ~ ? Far. çâder / çâdür "çadır, örtü" açıklaması yanlıştır.

Kelime:

<OT. (DLT) *çatır*~*çaçır*~*çaşır* biçimlerindedir. <T. çat- fiil köküne +-ır fiilden isim yapma eki getirilmiştir: yat-'tan: *yatır*'da olduğu gibi.

s. 90: çarçur~Erm. ç'arç'rug kelimesine bağlamak inandırıcı değil.

Çünkü:

OT. (DLT)'te *çarçur* "abur cubur", *çarçur yemek* "eline geçeni yemek, bir şey bırakmamak" isim ve fiilleri var. Ne hikmetse Nişanyan, DLT'deki bu bilgileri yansıtmıyor.

Ayrıca TS'teki *çarçur* "gereksiz yere harcamak", *çarçur etmek* "boş yere harcayarak yok etmek" isim ve fiilini de görmemiş.

S. 93: çigan~Fr. *tsigane* "çingene, Macar çingene müziği" ~Mac. *cigány* "çingen"~Yun. *Tsingána* → Çingene açıklaması "felâket!"

Aynı hatayı A. Tietze de yapmış. Ona göre de < Fr. *tsigane* < Mac. *czigány*.

Her ikisi de DLT'deki çığan/çığay "fakir, yoksul" kelimelerinden habersiz.

Bir Etimolojik Sözlük Üzerine Notlar

ET.de bu kelime *çıġany olup, n lehçesinde ğiġan, y lehçesinde ğiġay* biçimlerinden. Macarcaya T.den girmiştir.

s. 95: ğit' = ET. *ġit/ġit* ['den başka] ğit² = ET. *ġit* "üzeri nakışlı Çin ipek-lisi" olmalı.

s. 95: ğiti <Far. *ġit* ~ Hind. *ġit*, alınmış, ama; ğiti-/ġeti-, ğiti/ġeti biçimleri alınmamış. Bu kelimeler <T.

S. 98: dangalak <Far. *dengil* "ahmak, aptal" <Ave. *danghu-* "köy, taş-ra" etimolojisi hem yanlış, hem hatalı.

Kelime:

<ET. *tang* "şaşacak, şaşılacak nesne, acayip şey" + al-ak. Bu isim kökünden türetilen fiil ve sıfatlar: *tanglamak* "danlamak, şaşmak" (DLT. I, 395); *tanglaşmak*, *tanglatmak*, *tangsuk* "şaşılacak, acayip; nefis" (DLT.I, 395; III, 398).

s. 119: düven ~ Yun. *doukâni* / *tikâni*- EYun. *tykânē*, açıklaması hiç de inandırıcı değil. A. Tietze de aynı görüşte: *düğēn* / *düven* / *döven* <Yun. *doukâni* demiş (s. 669). H.Eren, *düğēn*, bk. *düven* demiş ve <Yun. *doukâni* (*tikâni*)ye bağlamış; Daher'in görüşü için (döğ->döv- kökünden geldiği yönündeki açıklaması yanlıştır.) diye yazmış.

Bana göre Türkçedeki [töğ-]>döğ>döv- (~düg-/döv-) fiili ile -en "sıfat-fiil eki" uygundur.

24 oğuz boyundan birisi olan Döğer adı da Döver~Düğer~Düver biçimlerinde yazılır ve aynı köktendir. Türkçede eki ve kökü açıkça görülen bu kelimeyi "illa şucadır!" diye ısrar niye?

s. 119: düztaban² var ama, düztaban¹ yok. Onu da ben açıklayayım: T. *düz* (<ET. *tüz*) + T. *taban* "tabanı düz olan". Tietze ve Eren'de de yok.

s. 120: ebegümeci = *ebem gümecı* <*gömeç* "çörek, börek" (?) *gömeç* belki "gömülü şey" anlamında olabilir.

Yukarıdaki açıklama Nişanyan'ın. Lâtincesi ve batı dilleri "harika!" olan Nişanyan, Türkçenin fonetiğini ve morfolojisini iyi bilmiyor. Altayistik ve Moğolca bilgisi de kıt. *gümeç*~*gömeç* kelimesinin etimolojisi şöyle:

OT. (*Nebcū'l-Ferâdis*'te) *köweç* (كُوَيْج) > *kömeç* > *gömeç* > *göveç* > *güveç*.

Anadolu'da *göveç* ya da *güveç* biçimleri kullanılır. Kelime <*kömme + aş'tan gelmektedir.

ebe "nine" <ET. *apa* "ata"dır.

s. 121'de bir edik "çizme" <ET. *etük* / *edük*, olmalıydı. krş. *çedik* > *iç+edik*.

s. 121: egemen YT. (1935) hakim <? *ege* YT. (1935) veli~? açıklaması Nişanyan'ın. Bu açıklama yapılırken ET.'deki *iði "Tanrı; sahip" kelimesi

unutulmuş. > (DLT) idi "sahip, efendi, Tanrı">iye "sahip" [gramerde: *iyelik eki* "mülkiyet eki"] >eye>ege olmuş. Yunancanın (*b*)*egemon* (önder, hâkim) kelimesine bağlanmak niye? Önden h+'yi sondan +mon'u düşüreceksin, elinde ege kalacak. Onu da bana Yunanca diye yutturacaksın!

s. 122'de: eğlen[mek "beklemek" maddesi olmalıydı.

s. 123'te: ek[mek¹ den sonra ekmek² maddesi olmalıydı.<OT. ötmek "(yenecek) ekmek" (DLT.II, 268, 276; III, 57)

s. 126: elma = ET. *almıla* (Hak, XI), *alma* (Oğuz, XI) muhtemelen Hint-Avrupa kökenli bir kelimedir. Karş. HAvr. *abel-* (elma) +EYun. *mēlon* (meyve, elma), açıklaması Nişanyan'ın.

T. elma<al+mıla/ma'dan, yani iki parçadan oluşmuş: al "kırmızı" sıfat ++mİ²la adından. Kelimedeki ikinci parça muşmula'da da var. Ama, Nişanyan onu da <Yun. *mísmulo*'ya bağlamış bile! Bugünkü *Almaata* yer adı Almatı "Elmalı"dan bozmadır. Elmalı yer adı Anadolu'da da çoktur ve kökeni de Orta Asya'dır.

s.129: enişte~? Far. *engüşte* "parmakla gösterilen, zengin, seşkin"<*engüş* "parmak" açıklaması Nişanyan'ın.

Tietze'ye göre <Çağ. *enişte* (bk. A. Pavet de Courteille, 1972, s. 37). Eren'de <Far. *ankısta* (s. 136). [Lâtime olsun diye yazıyorum: DLT'te enüç "göze inen perde" anlamında. Evlenmek için de insanın gözüne perde inmesi gerek. Buradan: <enüşte (>enüşte>enişte) "gözüne perde inmiş" olamaz mı?].

s. 131: er¹ = ET. *er* "adam"er² = ET. *er* "erken" olmalıydı. ~Moğ. *erte*.

s. 131: erdem YT. (1935) "marifet, fazilet" = ET. *erdem* "edep, fazilet, hüner" (VIII) <ER, açıklaması Nişanyan'ın. Tü. *erdem*<Snkr. *ratna* olmalıdır.

s. 132: eren = ET. *eren* "erler, adamlar"→ ER.

Er sözcüğünün kural dışı çoğuludur, açıklaması eksik:

kızan<kız+an "Efelerin yanındaki genç erkekler"; oğlan<oğul+an "oğullar". Demek ki +an/+en "çokluk eki"nin başka örnekleri de var.

s. 136: evele[mek lâfı ağzında dolaştırmak→EVET, açıklaması Nişanyan'ın. Kelime *evele[mek gevele[mek ikilemesiyle verilmelidir. <ET. *uwala-* (<*uwa "içine şeker ufalanan bir tür yemek" +la-) *kewel-* "gevşemek, zayıflamak" olmalıydı.

s. 145. fıstık ~Ar. *fustuq*~Far. *pistek* şam fıstığı, açıklaması yanında OT. (DLT) *bitrik* "fıstık" örneği de unutulmamalı!

s. 145: gerdek ~ Far. *girdek* "çadır, otağ, gelin odası" yanında ET.deki keregü "çadır, kışlık ev" <T. *ker-* (>TT. *ger-*) biçimi de unutulmamalı.

s. 150: gıdı~? maddesi, < (onom.) gıdı gıdı "keçi vb. hayvanları çağırma ünlemi" (Zülfikar, 221). ~gıdık gıdık ~gıdı gıdı ~gıdik gıdik "aynı".

gıdık = GİCIK. /gıcık = *gıcık* "kaşıntı" <ET. *kiçimek* / *kıçılmak* "tahriş etmek" yanında, Anadolu ağızlarında *gıdıklık* "gerdanlık" (DS. VII, 2033) kelimesi de var. Buradan, *gıdıık* "gerdan" anlamı da çıkıyor.

gıdım~? maddesi <tıkım (<*tık-ım*) "lokma" ile ilgilidir. t-k>g-d göçüşmesi (metathése) olmuştur.

s. 160: giysi YT. (1944) <GİY- olmamalıdır.

ET. *keδ-* (>DLT. *ked-*) fiilinden >*key->gey->giy-*; *-si* eki de < T. *-esi*'dir.

ET. *ked-* fiilinden: *kedgü* giyilecek nesne; *kedil-* giyilmek; *kedinti* ton çok giyilen elbise; *kedük* / *kedük* kepenek, yağmurluk; elbise, giyecek; *kedür-* giydirmek; *kedüt* çamaşır, giyecek. (bk. DLT); isim ve fiilleri türetilmiş olup, bunların pek çoğu k-'li ve g-'li biçimleriyle Anadolu ağızlarında yaşamaktadır.

s. 163: göze YT (1935) hücre <GÖZ, yanında: göze² pınar <*göz+e*, unutulmamalı. Bu kelime Far. çeşm "göz" [>çeşme] ve Ar. 'ayn "göz"e benzetilerek yapılmış olmalı.

s. 165: güderi~Yun. *kodári* <EYun. *kōdion* "koyun postu" açıklaması Nişanyan'ın. H. Eren'e göre: <Far. *kūdar* (s.165). Bana göre: <Moğ. *küderi*. Moğolcadan Kırgız Türkçesine de girmiştir: *küdürö* "(Radloff) "Tilki-den bir parça büyük olan bir yabanî hayvan" (*Kırgız Sözlüğü*, II, 535)

Kelimeyi Yun. *kodári* ve Far. *kūdar* ile birleştirmek için birçok ses olayını açıklamak gerek. Moğ. *küderi* ile T. *güderi* arasında bir tek k->g- değişmesi var ki bu da çok normal.

Moğ. *küderi* > T. *güderi* > Yun. *kodári* olmalı.

s. 166: gündem YT (1944) "ruznâme" <? GÜN.

Lât. *agendum* "(gündem) sözcüğünden esinlendiği açıktır; *-dem* ekinin anlamı belirsizdir" diyor, Nişanyan.

Ekin *-dem* değil *+de+m* olduğu açıktır: *gün+de* "hergün" + *m* "günlük", *gün+de+lik*'te olduğu gibi. Uşak'ta bir söz vardır: "*Gündeye giyenin sırtı açıkta kalır!*"

s. 166: güllâç ~ Far. *gülâç* değil,

T. <*güllü+aş*'tır; tıpkı *sütlâç* <*sütlü+aş* gibi.

s. 166: güveç için bk. *ebegümeci* maddesindeki açıklama.

s. 166: güvercin için bk. Eren, s.168.

s. 166: güvey = ET. *küdbegü* "damat" < **küdbemek*? açıklaması Nişanyan'ın.

DLT'de *küde-* (doğrusu: *küde-*) diye bir fiil yok, *küd-/küt-* vardır. *küden* "dügün" demek olup *-n* eki ile kurulmuştur: *küde-n*. Kelime *<küde-/küt- + -egü'*den oluşmuştur.

s. 169: *hakan* = ET. *xakan / xağan* "hükümdar" açıklaması yeterli değildir.

DLT'de *hakan* "Afrasyab'a verilen ungun"dur (III, 157).

Kelimenin açıklaması ise şöyledir:

1. Moğ. *kağan* > *ka'an* > *kaan* > *kān* > *han*

2. Moğ. *kağan* > Far. *bağan* [k->h-(x-) değişmesi ile] *hakan* biçimi Türkçeye Farsça yoluyla girmiştir.

s. 170: *halayık ~? halayık*, Ötemiş Hacı'nın Çağatayca *Çingiznâme* adlı eserinde sık sık "kale halâyıkları" diye geçer: "yardımcı" demektir.

s. 171: *han*² için bk. *hakan*'daki açıklama.

s. 175: *hatun* = *xatun* "kraliçe, prenses, soylu kadın" (VIII) ~Sogd. *xatēn* "kraliçe" <*X^wataw* "hükümdar". *X^wa* "kendi" + *taw* "güç" → HÜDA açıklaması Nişanyan'ın.

H. Eren'de ne *hatun*, ne de *kadın* maddeleri var. Nişanyan'ın açıklaması inandırıcı değil, çünkü: ET'de *katun* "Afrasyab kızlarından olanların adı, kadın, hatun" (DLT. I, 138; 376, 410; III, 240) demektir. Bu kelime Farsçaya Türkçeden geçmiştir: *katun* > *xatun* (*kağan* > *xakan*'da olduğu gibi k->h- değişmesi olmuştur.) Kelime Ar.ya da *xātūn* (خاتون) biçiminde girmiş, Araplar bu Türkçe kelimenin çokluğunu bile yapmışlardır: *xevātūn*.

Kelime, *ka akrabalık adı üzerine kurulmuştur:

+daş "kardeş, hısım, akraba" (DLT); +dın "kayın, dünür, hısım" ~ +yın / +zın; +dnağın "kayınbabalar"; +ngsık "üvey"; +ngdaş "babaları bir olan; +rın+daş "kardeş"; +yın "kardeş, hısım, akraba"; +zın "kayın, dünür, hısım".

s. 175: *hav*¹ = Erm. *xav* "kumaşın yüzünde oluşan pürüz, yün" açıklaması Nişanyan'ın. Dankoff da Ermeniceden alınmıştır diyor. Eren'in bu konuda hiçbir görüşü yok. ET'deki *kaw* (DLT) kelimesinin açıklaması *hav* için de uygundur. Niye *kaw* > *hav* olmasın?

s. 179: *herru* ("ya herru ya merru") ~Kürt. *herrō* "git" demekmiş. Kelime, pek çok Türkçe kelimeyi bozan Kürmanç ağızları gibi, T. <*be ora*'nın bozulmuşudur. (böyle bozulmuş T. kelimeler için bk. T. Gülensoy, *Doğu Anadolu Osmanlıcası*, Ankara 1986, TKAE yay.)

s. 180: *hırçın* ~ Erm. *xrdç'in* "ürkek" <*xrdç'ie* "ürkmek, korkmak" açıklaması Nişanyan'ın. O da Dankoff'un görüşü. H.Eren bu konuda hiç yorum yapmıyor (s.178); ancak, Dankoff'u aktarıyor. Kelime, Tü. bir onomatope

Bir Etimolojik Sözlük Üzerine Notlar

(yansıma) olup, "hır gür: *hurgür et-, hurgür çıkar-, hır hır et-, hırhırık, hırıldak, hırılı*" kelimelerinin kökündeki hır+'dan başka bir şey değildir: <hır+çın "isimden isim yapan ek" (*arakçın, balıkçın* vb. gibi kelimelerde de bu ek görülür.) Ermeniceye Türkçeden geçmiştir.

s. 195: ilig³ olmalıydı. Bu konuda bk. Ş. Tekin, "İl kelimesi ve ıstıkakların hikâyesi", *İstikakçının Köşesi*, İstanbul 2001, s.103-119.

s. 197: imren[mek özenmek, beğenmek (XIV)=? açıklaması Nişanyan'ın.

Kelime: (DLT) imir "aydınlıkla karanlığın birbirine karışması" +e-n-olabilir.

s. 200: ipek <? İP Nişanyan'ın açıklaması. H. Eren'e göre: yıp (>ip) + -(e)k "küçültme eki". Bu açıklama T. nin tarihî gelişmesine uygundur. Kırgız Türkçesinde *cibek* biçiminde yaşıyor olması da bu görüşü destekliyor.

S. 205: işe[mek = ET. *çişemek* (XI) < *çiş* açıklaması eksik. DLT de: *çiş çiş* "kadının çocuğu işetmek istediği zaman söyler; at hakkında böyledir." (I, 331).

Demek ki işe- < (onom.) *çiş*. Buradan: *çiş+e-* "çişemek, çiş etmek" (DLT. III, 267) ve *çiş+e-t-* "çiş ettirmek" (DLT. II, 307).

s. 213: kaburğa <?> Moğ. *kaburga* değil, kaburğa <Moğ. *habirha*'dır.

Kelime Kırgız Türkçesinde *kabirga* biçiminde yaşamakta olup, Moğolca aslına uygundur.

s. 213: kaç = ET. *kaç* soru sıfatı (VIII)'nın etimolojisi şöyledir: <*ka+ç. Bundan başka: (DLT) kaç "nereye?", kaçu "nereye?, nasıl?", kaçanda (>hand), kaçayda, kaçayuda "nerede?", kaçanı "nere" (TT. hani), kaçanu, kaçayu (>hayu) "hangi, hangi şey" sorularının kökeni de *ka "soru bildiren söz" kelimesine bağlıdır.

s. 215: kâkül ~Far. *kâkül* "perçem" açıklaması Nişanyan'ın. Kelime, <Moğ. *kökül* "zülûf, perçem"dür. Moğolcadan Farsçaya, oradan da Türkçeye Farsça biçimiyle geçmiş olup, Kırgızcada *kökül* "şakaklara sarkan küçük örgüler, perçem" olarak yaşamaktadır. Anadolu ağızlarında *kökül, kekil, kenkil* biçimlerinde de kullanılır.

s. 216: kalın = ET. *kalın*. Bu madde kalın¹ olmalıydı. kalın² "gelin olacak kıza erkek tarafının verdiği mihir, çeyiz" <ET. *kalıng* (DLT.III, 371-72). Altay T. nde *kolong toy* (ATS, 161).

s. 217: kalkan = ET. (DLT) *kalқан / kalқang* <Moğ. özel ad: Lalha "Bir Moğol kavmi"~Kırgız T. *kalқа* "örtü, siper", *kalkan* "kalkan; siper, perde, sığınak; içine kurşun doldurulmuş aşık; kılğan otu" (KS. II, 391).

s. 221: kapak <KAPA'-dan değil, <ET.-OT (DLT) *kapgак*'tan gelir. İç

sesteki -g- TT.nde (Batı/Oğuz grubu Türk şivelerinde) düşer: kapgak > kapak "kızın kızlığı, bekâret" demektir. Ayrıca, "göz kapağına" da kapak denir ki bu ikisi kapa- fiiline -k getirilerek yapılmıştır.

s. 221: kapan² var ama, kapan¹ yok. Ayrıca, kapan²'deki "büyük terazi, çeki" Far. *kapān*'dan veya Ar. *ḡabbān*'dan gelmedir. Doerfer'e göre Ar. *ḡabbān* da Farsça *ḡabān*, *ḡabān*'dan alınmadır. (TMEN, s.1424) kapan¹<T. kap- "karmak, yakalamak" + -an.

s. 223: kargı = ET. ? / *ḡargı* / *ḡargı* "kalın kamış, mızrak" anlamında kelime yok. DLT'de *ḡargı* "dağ tepelerine minare biçiminde yapılan yapı olup düşman geldiği zaman herkesin hazır bulunması için üzerinde ateş yakılır." ~ *ḡargıy* (I, 426). Minarenin sivriligi ile mızrağın sivriligi benzetilerek bu ad verilmiş olabilir.

s. 229: kayıntı "yemek" <? KAY- açıklaması Nişanyan'ın. T.de "yemek" anlamında bir kay- fiili yok. DLT'de kay- "meyletmek, kaymak; caymak; acımak, kayırmak, tınmak, iltifat etmek" (I, 403; II, 45; III, 182 vb.) Ancak, kayın- "kaynamak" var (DLT. III, 191). Buradan <? kayın-tı olabilir. Zaten kayıntı da Türk argosunda görülmekte olup, Ankara Kızılay'da da "Kayıntı" adlı bir kokoreççi var.

s. 229: kayak²~İng. *kayak* "dar uzun Eskimo kayığı"~İnvit. *kayak* açıklaması eksiktir. Kelime T. kökenli *ḡaygık* / *ḡayguk* > *ḡayık*'tan başka bir şey değildir. s. 231: keko ~Kürt. *keko* "ağabey, dayı" kelimesinin kökeni yanlıştır. Yazar "Kürtçe" derken neyi, hangi *Kürt lehçesini* kasdediyor? Sorani mi, Gorani mi, Kürmançça mı? Belli değil. Kökeni bir olan Türk şivelerini, kelime oyunları ile "Türk dilleri" veya "Türkî diller" yapanlar, birbirlerini hiç anlayamadıkları için "üst dil" olarak Türkçe konuşan Kürmançları (zaten onların büyük bir bölümü de Türk kökenli), tek bir dil altında toplamak için uluslararası gayret gösteriyorlar.

Kelime, Elâzığ yöresinde *ḡakko* "ağabey" ve *ḡakkoş* olarak geçer. Nazımiye'de *geko*'ya dönüşen bu kelime Azerî Türkçesindeki *gaga* "ağabey" (AHYÖ, 494) dan başka bir şey değildir. Yani kelimenin açıklaması:

keko<T. (Azerî) *gaga* "ağabey" olarak düzeltilmelidir. Başka örnekler için bk. T. Gülensoy, *Doğu Anadolu Osmanlıcası-Etimolojik Sözcük Denemesi*, Ankara 1986, 535 s., TKAE yay.

s. 231: kelter kelimesi keleter olarak incelenmeliydi.

s. 232: kepenek, kepenek¹ olmalıydı.

kepenek²'de de "tüylü ve kanatlı buğday böceği" açıklanmalıydı. Kepe- nek¹ maddesi Eren'de yok. Nişanyan'ın <*İr. **kepen*/**kapan* açıklaması yeterli değildir. Kelime bilimsel olarak daha geniş araştırılmalıdır. Çünkü, Kırgız

Bir Etimolojik Sözlük Üzerine Notlar

Türkçesinde yaşayan *kep* "şekil; giyim, libas, maske" kelimesi ile *kepe* "ev-cik, izbe, salaş, kulübe" (KS. II, 439) kelimeleri bizi eski Türkçede bazı ip uçlarına götürebilir.

s. 237: *kızan* ~ ? yazılışı Nişanyan'ın.

Kelime < *kız*+*an* "Efelerin gruplarındaki genç savaşçı erkekler" (+*an* çokluk eki; *er*+*en*, *oğlan* [< *oğul*+*an*] kelimelerinde olduğu gibi.)

s. 238'de bir *kirman* maddesi olmalıydı. T. *eğir-men* > *kirmen* > *kirman*.

s. 240: *ko(mak)* = KOY- < *kod-* olmalı.

s. 240: *koca* "yaşlı saygıdeğer adam" (XIII) ~ ? Far. *x'āce* → HOCA açıklaması inandırıcı değil. Peki, *ķoca*- "yaşlanmak" fiilini nereye koyacaksınız. Bazı Türkologlara göre, Farsça *xoca* kelimesi de Türkçedir:

T. *koç+a* > *ķoca* > Far. *x'āce* > T. *boca*.

Demek ki: Tü. *ķoca* < *koç+a*'dır.

s. 241: *kokoreç* <?> Yun. *kokorétsi* açıklamasının açılımı şöyledir: <T. *koķ-ar+aş*.

s. 253: *köy*: *kög* (XV)~Erm. *küg* / *kög* "köy" açıklaması yeterli değil. DTL'deki *kök* "şehrin dört yanını saran yeşil bölge" kelimesi de dikkate alınarak, Ermeniceye bağlamak için acele etmemek gerekir.

s. 252: *köşk* ~ Far. *kôşk* "yüksek bina" = OFa. *kôşk/ķûşk* açıklamasını düzeltmek gerekecek. Nasıl mı? bk. Ş. Tekin, "Kôşk Kelimesi Farsça Değil, Türkçedir", *İştikakçının Köşesi*, İstanbul 2001, s. 25-31.

Ş. Tekin'e göre: <T. **kö-* "?" Şİ- "ışığa mani olmak, örtmek" -k "hima-ye, kollama; gölgelik" (>*köşk*) (s. 30)

s. 257: *kur* ~ Fr. *cours*'dan başka, *kur*² = ET. *kur* "kuşak" maddesi de olmalı.

s. 258: *kurbağa* = ET. *kurbaka* (Oğ XI) <*baka* "kurbağa, kaplumbağa" açıklaması yeterli değildir. (**kur-* önekinin anlamı belirsizdir.) cümlesi de açıklanabilecek niteliktedir:

baka: DLT'de "kurbağa" (I, 73; III, 226).

müngüz başa "kaplumbağa" (III, 226) demektir. Anadolu ağızlarında: *taşbağa* < *taş+baka*; *tosbağa* < (onom.) *tos+baka*; *kaplumbağa* < *kap-lı(m)+baka* kelimelerinde görüldüğü gibi başa (>*bağa*) "sert deri"yi, *taş*, *tos* ve *kaplı* kelimeleri de bunun sıfatlarını anlatıyor.

kurbağa'daki *kur* kelimesi (ön ek değil), onomatopedir. Anadolu'da *kurkurbek* biçimi de vardır. Yani, < (onom) *kur*+*bağa* (>*bağa*) olmalıdır.

s. 253: *kurul* ve *kurultay* kelimelerinin kökü < Moğ. *Huril* (*ta-*) "toplanmak" fiiline bağlıdır. Kırgız Türkçesinde de *kurul-* "dikilmek, tesis

edilmek" biçiminde yaşar (KS. II, 526).

s. 260: küçük = ET. *kiçi/kiçik/kiçük* (IX) <?> Fars. *kêçek* açıklaması bilimsel değildir. DLT: *kiçik/kiçük* kelimesi: > 1. *kiçi* [Kayseri: *Kiçikapı* yer aldı]; 2. *keçi* [*Keçiborlu, Keçiören, Keçikıran, Keçimuhsine*, yer adları] (Hayvan adı *keçi* ile ilgisi yoktur.); 3. *kiçük* biçimlerinde yaşamaktadır. Kelime T. olup Far. *kêçek* değildir. Farsçaya Türkçeden geçmiş olması gerekir.

s. 262: küt, kütür = (onom.) vurma sesi, açıklamasında küt¹ yanında küt² "kısa ve kalınca" maddesi olmalı. Buradan güdük (*küt+ük*) ["1. Bir yanı eksik veya eksilme yüzünden küçülmüş; 2. Kuyruğu eksik veya kopmuş"] kelimesi de oluşmuştur.

s. 264: lâkırdı < *lâkırdamak* lâk lâk sesi çıkarmak (XVI) < LAK² (Yani lak² = onom. "dil şaklatma sesi") açıklaması bu sözlüğe göre hiç de bilimsel değil. Bakın, değerli dilci arkadaşım Prof. Dr. Günay Karaağaç *Dil, Tarih ve İnsan* (Ankara 2003, Akçağ yay.) adlı eserinde, bu konuda ne yazıyor:

ET. alakır- "bağırarak, haykırmak"

alakırış- "bağırışmak" (EDPT) şekillerinde karşılaştığımız kelimemiz, kelime vurgusunu sonra alan TT. nde vurgusuz ilk hece ünlüsünü terk ederek, *alakırtı->lakırtı>lakırdı şeklini almıştır (s. 93).

Bu açıklamaya göre H. Zülfiyar'ın *Türkçe Ses Yansımalı Kelimeler* adlı eserindeki bilgiler de yeniden yorumlanmalıdır.

s. 265: langırt ~ ? Açıklanmayan bu kelime: < (onom.) langır [langır] "kaba ve gürültülü sesi anlatır" (Zülfiyar, *age*, s.558)+t.

s. 266: lavuk ~ Kürt. *lawik* [küç.] "oğlan çocuğu" <law "oğlan, oğul" açıklaması yanlış. Kelime: T. *oğul+an>oğlan>olan>ulan>lan/len>law la/le* - Güneydoğu Anadolu: *lo~lö*, değişmesi ile ortaya çıkmıştır. Farsçanın çok bozulmuş bir taklidi olan Kürtçede böylesine bozulmuş pek çok Türkçe kelime vardır:

adınê, dınê < ET. adın «başka»

agi, ağgu, avu, axu < DLT. ağu «zehir»

babo, baw, bawo, bave < T. baba

birnoti, burnoti < T. burnu+ot+u

bitik, witik, vıttik < ET. bitik

şit < T. süt

yavele < T. ya "tasdik edatı" + öyle = Evet öyle!

yuxu < T. uyku

yossi < T. yatsı

yassıyan, yosyon < T. yatsı+layın... vb.

s. 269: liman ~ Yun. *limeni* = EYun. *limên* açıklamasını bir de şöyle

Bir Etimolojik Sözlük Üzerine Notlar

düşünemez miyiz!

liman < T. ılık (ET. yılı-)+man (< ılı+man>lıman>liman.)

s. 278: manav < ? biçiminin anlamları da farklı: 1. Sebze, meyve satan; 2. Yerli halk.

s. 289: memat ~ Ar. *memût* "ölüm" kelimesi TT.nde yalnız kullanılmaz: *hayat memat* ikilisi beraber kullanılır.

s. 296: mıhlama "eritme peyniri" ~ ? ile açıklaması yapılmayan kelime şöyle açılabilir: <? buğ(u)+la-ma<*buğu (>bublama>{b->m-değişmesi ile) mublama>mıhlama.

s. 296: mısır ~ ? İsp. *maíz* "mısır (darı)"daki madde başı mısır¹ olmalı. mısır² "hindi" < *Mısır* ülke adından. Türkçedeki hindi adı da < *Hind+î dir*. İngilizcedeki *turkey* "hindi" adı, hindinin Türkiye kökenli sanıldığından verilmiştir. Texas'ta "Turkey" adlı küçük bir kasabanın adının anlamı da "hindi"dir.

s. 313: müren ~ Fr. *muréne* "yılan balığı" ~ Lât. *muraena* kelimesindeki müren¹ olmalı. müren² < Moğ. *müren* "nehir, derya" maddesi eklenmeli.

s. 321: ne: ET. *ne* "soru zamiri" (VIII).

Eski Türkçe olup *n* ile başlayan tek sözcüktür. Açıklaması Nişanyan'ın.

Fakat, Ş. Tekin bu kelimenin Toharcadan alıntı olduğunu yazıyor:

ne "ne?" <Toh. *ne* (bk. Ş. Tekin, *İstikakçının Köşesi*, s. 254, vd.) Fazla bilgi için bu yazıya ve notlarına bakılmalı.

s. 329: oğlan için bk. s. 266'daki lavuk mad.

s. 334: ot = ET. *ot* "bitki" maddesi ot¹ olmalı. ot² = <ET. *öd/öt* "zaman, vakit; mevsim, hava" (DLT). ot³ = <ET. *ot* "ateş, duman" (DLT); ot⁴ = ET. *ot* "ilâç, em zehir" (DLT) maddeleri alınmalı.

s. 335: oya ~ Yun. *úia* = EYun. *Ōia* açıklaması mümkün değildir. *Çünkü*, T.deki oy- fiil kökü bu isim için ideal bir belgedir. < = ET. *oya*.

DLT'de: *oyma* "çizme yapılacak Türkmen keçesi" de oy- fiilinden türemedir. Ayrıca krş. *oyulga* "elle yapılan kalın, seyrek dikiş" (Eren, s. 311).

s. 336: öğür[mek (XIII) = onom. açıklaması eksiktir. Şöyle olmalı: <*ö+kîr-

Fazla bilgi için bk. Zülfikar, *age.*, s. 582-583.

s. 337. öksür[mek (XIII) = onom. açıklaması eksiktir. Şöyle olmalı: < (onom.) ös+kîr-

s. 343: pardösü ~ Fr. *pardessus* "üst giysi, ceket üstüne giyilen şey" ~ *par dessus* "üsten" açıklaması doğru (!) olabilir ama, XI. yüzyılda yazılmış olan DLT'deki *partu/bertü* "üste giyilen hırka, pardesü" (I, 4166) kelimelerinin bu kadar benzer olmasını nasıl açıklayacağız? Bu kelimeler de Türkçeye

Fransızcadan mı girdi?

s. 346: paşa = PADİŞAH açıklaması yanlış. paşa < T. baş+ağa olmalı (Türkçede b->p-değişmesi sıkça görülür: büre>pire, bastırma>pastırma, barmak>parmak vb.).

s. 348: peksimet~Yun. *paksimádi* açıklaması ters yönlü olmalı:

peksimet <T. pek (ET. bek "muhkem, kavi, pek, sağlam, sıkı" (DLT. III, 11)~berk)+Ar. *semîd* "irmik">Yun.

s. 354: piliç ~ Yun. **pulîsi* "yavru kuş" açıklaması tutarlı değil piliç < (onom.) *bili(bili)*+ç "küçültme eki". Eren de bu görüşte. (bk. TDES., s. 333).

Türkçede onomatopelerle kurulmuş pek çok hayvan adı var: *gulu (gulu)* "hindinin çıkardığı ses" > *guluk* > *culuk*; *eç (eç)* "keçiyi çağırma sesi" > *eçkü*>*eçki*>*keçi* vb. gibi.

s. 361: potur ~ Erm. *p'ot'or* "kırmalı pantolon" <*p'ot* "kat, kırma" açıklaması doğru değil.

T. pantolon [<Fr. *pantolon* <İt. *Pantolone*]>pantol~pantul~pontur->potur.

s. 385: salyangoz ~ Yun. *sáliangas* ("tükürüklü", sümüklü böcek) açıklamasına şöyle bir halk etimolojisi ekleyebiliriz:<salya "tükürük"+lı+koz = tükürüklü ceviz.

Bu açıklamaya Anadolu ağızlarındaki: *kaplangoz/kavlangoz, koklangoz* kelimeleri de uygun.

s. 396: serin ~ İt. *sereno* "akşam serinliği, ayaz, berrak ve soğuk hava" ~ Lât. *serenus* açıklaması benzetmeden başka bir şey değil. Kelime: Kırgız Türkçesinde de yaşıyor :

serünün "mutedil sıcaklık, serin, tazelik veren".

serünün cel "hafif esinti".

serüündö- "serinlemek" (Yuhadin, *Kırgız Sözlüğü II*, s. 648). Kelime H. Eren'in de belirttiği gibi Moğolca<*serigün* kelimesinden başka bir şey değildir (>Far. *serün*; Yakut. *sörüün, särin*; Altay, Teleüt. *seriün*; Teleüt. *serügün*; Türkmen. *sergin, serin*).

s. 400: sidik = ET. *sidük*'e ek. T. siy- "işemek" fiili de < sid-'tendir.

s. 402: sinkaf ~ Ar. (Osm.) *sîn qāf* değil, < T. *sin kef* (s-k) olarak düzeltilmelidir. Bu söyleyiş "galat"tır.

s. 423: şimdi = *şu+imdi* değil, *uş+imdi* dir. Ön sesteki u- düşmüştür.

Şu kelimesi de <*şol*<*uş+ol*'dan kalan parçadır.

s. 427: tafta ~ Far. *tāfte* "bükülmüş, bir tür ipekli kumaş" açıklamasına DLT'deki *tabtu* "eğrilmemiş ham ipek" (I, 416) bilgisini de eklemek gerek.

Bir Etimolojik Sözlük Üzerine Notlar

Acaba,

tafta<? (DLT) *tahtu* olamaz mı?

s. 434: taş = ET. *taş*² (VIII) "sert nesne, kaya parçası" yanında taş¹ "dış" yok. taş[mak < taş¹ dış, değil; taş "dış"tır. taşra = ET. *taşra* değil < taş "dış" + *garu* "yön eki" olmalıdır. +*garu* > +*aru*/+*arı*{*dış*+*arı*}>+*rA* ve +*ru* [doğru].

s. 440: telve ~ ? sorusuna en uygun cevap, telve <OT. (DLT) *telwe* "deli" olabilir.

s. 442: ter "vücut nemi (IX), nemli" ~ Fars. *ter* "yaş, nemli, taze" açıklaması eksik kalmış. DLT: ter¹ "ter"ter² "ücret, çalışa verilen para" kelimelelerine ne diyeceğiz? *Ter atmak*, *teritmek*, *teri örtmek* fiilleri de caba! Şimdi, ter Farsça mı, Türkçe mi? Haydi cevap verin.

s. 443: terlik "teri emmek için eyerin (*eğerin* değil) altına konan keçe" = DLT *terlik eze-si* "dayı ablası, anne tarafından yaşça büyük kadın veya kız akraba". Bu maddeye terlik 2; terlik 3 maddeleri de eklenmeli.

s. 446: teyze ~ Far. *dāize* "küçük dayı, teyze" açıklaması doğru değil. teyze ~ T. *tayı eze-si* "dayı ablası, anne tarafından yaşça büyük kadın veya akraba".

Türkçede, *tayıza*, *tayaza*, *dayıza*, *dayaza*, *diyeze*, *diyaza*, *deyze*, *tagza*, *tay eje* söyleyişleri de var. (Fazla bilgi için bk. Young-Söng Li, *Türk Dillerinde Akralık Adları*, İstanbul 1999, s. 143-145: *teyze*.)

Ayrıca bk.

1. T. Gülensoy, "Altay Dillerindeki Akralık Adları Üzerine Notlar", *TDAY-Belleten* 1973-1974, s. 283-318. 2. T. Tekin, "*Amca ve teyze* kelimeleri hakkında", *TDAY-Belleten* 1960, s. 283-294.

s. 450: topal ~? değil, topal<*top*+*(a)*/ olmalı.

s. 451: torun ~ Erm. *t'orn* mu, *t'örn* mu?

DLT'deki torum "deve yavrusu" (I, 396) kelimesi torun söyleyişine çok yakın. torun<*torum*, gerçeğe ve anlama daha uygun. Ermeniceye Türkçeden geçmiş olmalı. Erkek çocuklar için "*tosun gibi*!" deyimini kullanırız. *tosun* "tosun tay, haşarı (atlar için)" (DLT) demektir. *koç*, *aslan*, *boğa* adları Türkçede hem sıfat hem de kişi adı olarak kullanılmaktadır.

s. 456: tulum ~ Yun. *tilimos*/**tulimos* "merşin torba, tulum" ~ EYun. *tylē* "1. nasır, sertleşmiş deri; 2. hamal sırtlığı" açıklaması biraz zorlama olmuş.

DLT'de *tulkuk* "tulum, örülmüş ve şişilmiş tuluk" (II, 289)> [-*k*- düşmesi ile] TT. *tuluk*>[-*k*>-*m* değişmesi ile] *tulum*. OT'de bu örnek bana daha uygun görünüyor. Yunancaya Türkçeden geçmiştir.

s. 456: *turfanda* ~ Far. *tervende* "taze (meyve)" < TER. açıklaması doyurucu değil. + *vende*'nin anlamı ne? *turfanda* < Özel ad: *Turfan* "Doğu Türkistan'da bir şehir" + da.

Tarım havzasının en verimli topraklarına sahip *Turfan* ve yöresinde yetiştirilen yılın ilk meyvelerine "*Turfan'da yetişti!*" denirmiş, sonradan + da lokatif eki isim üzerinde kalıplaşmış.

s. 458: türev YT (1937) "derivatif" < *türe-* açıklaması eksik. -v eki nedir? -v eki Kıpçak grubu Türk şivelerine özgü bir ek olup, *sına-v*, *sayla-v*, *yasla-v* (dağın *yaslavı* = dağın eteği [Kürahya]) örneklerinde olduğu gibi, fiillerin üzerine gelerek ad yapar.

s. 459: uç[mak = ET. *uçmak* "ölmek, düşmek (VIII), havalanmak, uçmak (IX)" açıklamasındaki ET. *uçmak* "ölmek" anlamı Türkçe değildir; < Sankr. *uṣṭmak* "cennet".

s. 460: ur ~ Erm. *ur* "şişik, ur, tümör" < *uril* "şişmek" maddesi ile DLT'deki *ür-* "şişirmek, üfleme" fiilini de tanımlamak gerekmez mi? Bu kelimeyi Ermeniceye bağlamak için bu acelecilik niye? Bugün Anadolu ağızlarında da yaşayan *ür-* "şişirmek" fiili DLT'den günümüze uzanan Türkçe bir kelimedir.

s. 460: *urgan* = ? ET. *örgen* "organ" (DLT) < ÖR-'teki (?) fazladır.

Çünkü: DLT'de örk "yular; at tavlasi" (I, 43) demektir. Buradan: örküş, örgüş ~ örgüş "kadınların başlarında bulunan saç örgüsü, örülmüş saç (I, 312, 313), örük "örülmüş olan her nesne" (I, 69) kelimeleri türetilmiştir ki bunlarda da <ÖR- ile ilgilidir. Ayrıca, uruk ve urk da "ip, organ" (I, 42, 66, 209, vb.) demektir.

s. 463: *ürü*[mek = ET. *ürmek* "havlamak, hırlamak" yanında "üfleme; şişirmek" anlamına da gelir. Madde başı: *ür*[mek = ET. *ürmek olmalıdır*. Yani, *ür*⁻¹, *ür*⁻².

s. 463: *ünle*[mek < ET. *ündemek*, "ünlemek, çağırmak" fiili unutulmuş olmalı. *ünlem*'den sonra yer almalıdır.

s. 464: *üzengi* = ET. *izengi* "ayak tabanı" açıklaması; *izengülük* < *iz + e-n-gü + lük* "kendisi için (-n-) iz bırakan şey", "*ayağın alt kısmı" yani "ayak tabanı" olmalıdır. (bk. Ş. Tekin, "Üzengi Kelimesi Nereden Geliyor?" *İstikakçının Köşesi*, s. 71-83 [bk. s. 78]). Kutb'un *Hüsrev u Şirin*'inde *üzengülük* "merdiven" demektir.

s. 475: yağ = *yağ* (XI) (~?) ~ Erm. *yeg* "zeytinyağı, sıvıyağ" → OLE- demeye ne gerek var!

yağ = ET., OT. (DLT) *yag* "yağ, iç yağı" demektir.

kara yağ "neft", "sade yağ", yağlık "yağlı", yağsa- "yağ istemek", yağ

Bir Etimolojik Sözlük Üzerine Notlar

ügüri "susam" kelimeleri de cabası. Dilde aşırı "radikal" olmaya gerek var mı? Kelime OLE- den öte Türkçedir!

s. 475: yahşi = ET. *yakşı* / *yahşı* < YAKIŞ-. Buradan: *yakışık* (+lı).

s. 480: yeke~OYun. *iâki*(on) "dümen sapı" yeke < Moğ. *yeke* "büyük" demektir.

Moğolların Gizli Tarihi adlı eserde bir kişinin adı "Yeke Nidun" (= Büyük Göz), İran'da bir yerin adı da "Yeke Söğüt" tür.

s. 482: yok = ET. *yok*¹ < *yodmak* "silme, bozmak, mahvetmek" açıklaması hiç olmamış. *yoğad*- "yok olmak" demektir. Herhâlde yazılırken -ka- düşmüş olmalı.

s. 483: yukarı = ET. *yokarı* < *yok*² yanında, DLT'deki *yoğar*, *yukaru* biçimlerini de hatırlayalım. Kelimenin < *yoğ*+*garu* "yön eki" biçimi daha eskidir.

s. 483: yusufçuk "kız böceği"~? denmiş. Kelime Yusuf+cl⁴k "isimden isim yapan ek" ile kurulmuş: *sığır*cık "bir tür kuş" < *sığır*+*cık*, *kızıl*cık "bir tür meyve" < *kızıl*+*cık*, *mucuk* "çok küçük bir tür sinek" <? *mu*+*çuk*, *gelincik* "1. Bir tür çiçek; 2. Kemirgen bir tür küçük hayvan" < *geli*n+*cik* vb. gibi örneklerde de aynı ek yaşamaktadır.

s. 484: yüzük = ET. *yüzük* (XI). ET. *yüzük*: BİLEZİK < *bilek*+*yüzük* olmalıdır.

Bütün bu düzeltme ve hatırlatmalarına rağmen Sevan Nişanyan çok kişinin bilmediği açıklamalarla bir boşluğu doldurmuş. İkinci baskının yapıldığını duydum. Eğer öyleyse, üçüncü baskıda görüşlerimi dikkate alırsa, bir Türk dilcisi olarak mutlu olurum.